

K aktuálnímu stavu vědy a školství v České republice

Rudolf Zahradník

Čestný předseda Akademie věd České republiky

Pro člověka majícího vztah k této tematické by leckde pozvání k napsání článku o badatelství a vzdělávání mohlo být milé a v příznivém případě i užitečné. U nás tomu tak není. U nás totiž už pěkných pár let jako by bylo na dlouho rozhodnuto. Rozhodování je v rukou nemnoha lidí, snad predestinovaných rozhodovat o vědě a školství. To by nemuselo být špatné, dokonce by to mohlo být dobré. Dobré to však není, a to proto, že moc je v rukou málo kvalifikovaných, či dokonce nekvalifikovaných. To se rozumí, nějakou kvalifikaci mají, ne však takovou, jakou vyžaduje např. členství v tělese, jakým je Rada vlády pro výzkum a vývoj.

Členy této Rady by měli být výlučně nepochybnitelné vědecké autority s mezinárodním renomé, mající vynikající osobní vlastnosti. U takových málo záleží na geografické poloze jejich pracoviště a na jejich oboru. Při sestavování skutečné Rady nepřichází v úvahu ani stopa zastupitelsko-odborářské demokracie. Zhruba řečeno to jsou zásady, podle nichž se v dobře fungujících zemích sestavují poradní tělesa. U nás je v současné situaci něco takového nemyslitelné. Není jednoduché bezpečně říci, co je příčinou toho, že klíčovou roli hrají lidé bez náležité kvalifikace. Lze se domnívat, že u některých v určitých pozicích jsou to finanční důvody, jindy navíc, případně přednostně, důvody mocenské. Je spravedlivé dodat, že kdyby v části politické reprezentace nebyla atmosféra přející popsaným poměrům, takové poměry by se nemohly uplatňovat. Ono u nás ve vztahu politická moc – věda cosi chybí. Lišíme se v tom od okolních zemí. Jen pro ilustraci budiž uveden jediný, léta se opakující případ, který ono „chybění“ ozřejmí. Zatímco u našich sousedů je velká účast politické reprezentace na významných zasedáních Učené společnosti či Akademie věd (u sousedů označovaných jinými jmény) neporušitelným pravidlem, u nás účast obvykle představuje výjimku.

Poměry ve školství u nás jsou důvodem k radosti jen velice zřídka. Opravdoví mistři v čele onoho resortu nebývají. Nutno však dodat, že i kdyby se takový objevil, patrně

Fotografii poskytl Akademický bulletin. Obrazový doprovod příspěvku připravila redakce.

by to nepomohlo, protože doba (služebního) života ministra školství bývá jen několik měsíců. A tak doufejme, že nákladný projekt státních maturit nepovede k občanské válce. Menší část vysokých škol je učitelky i badatelsky uspokojivá, některé části však působí chmurně proto, že úroveň učitelského sboru bývá nevalná. Počet habilitací a profesorských řízení je nemalý, avšak mnohé by v oblasti západně od nás neobstály. Významné akademické funkce, které bývaly vrcholem kariéry, bývají obsazovány odborně i organizačně průměrnými. Rozpaky působí někdy i obsazování pozic ředitelů pracovišť Akademie. Přitom v zemích s podobnou úrovní odměňování, jakou má ČR, by bylo možno správného kandidáta nalézt – není-li takový v ČR. Je hrozný nešvar hledat kandidáty na tak významné pozice jen v rámci fakulty či ústavu. Nečekejme, že se umístění zdejší nejlepší univerzity v mezinárodním žebříčku zlepši v blízké budoucnosti. Zdatných je tam nepochybně dost, avšak podmínky, které mají k dispozici, se velice liší od podmínek škol umístěných

lépe. Jako kusá, avšak výmluvná informace poslouží částky na studenta (v eurech na rok), které mají tyto, pro ilustraci vybrané školy: TH Darmstadt 5 000, TU Mnichov 15 000, ETH Curych 50 000; pro srovnání relativně dobře financovaná VŠCHT Praha má asi 60 % částky školy darmstadtské. V tomto kontextu lze porozumět tomu, že ETH Curych má méně než 50 % profesorů, kteří jsou Švýcary. Většina dokonalého učitelského sboru, vynikající učitelé – badatelé, pochází z celého světa.

Nemá smysl pokračovat ve výčtu neblahých jevů proto, že vše už bylo dostatečně rozsáhle řečeno a popsáno v průběhu posledních let, např. cit. [1, 2]. Odezva na kritiku na příslušných místech, byť malá, se dostavila jen výjimečně, obvykle byla nulová. V poslední době imponantně působí, kvalitou i rozsahem, zprávy a aktivity Odborné skupiny organizace výzkumu [3] České fyzikální společnosti JČMF. Jde o podnětné a užitečné návrhy. Jediné mínění, které nesdílím, se týká toho, že Rada vlády si počíná dobře v oblasti aplikovaného výzkumu a kontaktů mezi průmyslem a badatelstvím. Není tomu tak. Rada nejspíš neví, s jak velkým nasazením průmysl v západním světě usiluje o kontakty s jednotlivými vědeckými ústavy a vybranými osobnostmi, neví, že jde průmyslu primárně o ideje a inspirující podněty (průmysl si nejčastěji ve svých dokonale vybavených laboratořích dotažení do použitelnosti provede sám) a že průmysl významně podporuje (pro naše poměry často nepředstavitelně) vybrané partnery. Všimněme si, že výběr těch, které průmysl pokládá za hodný podpory, není založen na nějakém bodovém systému, ale výlučně na naprosto profesionálním posouzení. Stěžovat si na nedostatek aktivity zdejší vědecké obce je život ve lži. Komunistický režim obviňoval z téhož tuto obec po desetiletí. Oni také nepřišli na to, proč to nefungovalo.

K bodovému systému nutno dodat, že je jedinečnou pomůckou pro neznalé, kteří si však přejí být hodnotiteli vědy. Hodnocení skutečné, hodnocení, které má smysl, je třeba provádět jinak. Vedoucí týmu (jde-li

Pohled na historické budovy Trinity College (University of Oxford). Tradiční britské univerzity jsou i v současnosti počítány mezi špičková centra světové vzdělanosti a vědy. Podstatnou část (ne-li většinu) experimentálně náročných výzkumů však jejich studenti a vyučující realizují na zařízeních a v laboratořích ústavů náležejících některé ze sedmi Research Councils of the United Kingdom. Nedaleko od Oxfordu, poblíž Didcotu, se nacházejí gigantická zařízení Central Laser Facility (součást Rutherfordovy-Appletonovy laboratoře – RAL) a Diamond Light Source (jeden z nejnovějších přírůstků do třetí generace zdrojů synchrotronového záření).

o pravou bytost na správném místě) je v denním styku s členy týmu a hodnotí jejich práce neokázale, zato však trvale. Skutečný ředitel většího pracoviště je v pravidelném odborném styku se všemi týmy a dokáže je hodnotit i navzájem porovnat. Ředitel ústavu, který to nedělá, není člověk na pravém místě – výměna je žádoucí. Totéž platí pro

děkana fakulty. V tomto duchu lze vytvořit dobře fungující hodnocení. Samozřejmě publikační aktivity, odezva díla nejen počtem citací, ale i počtem pozvání k plenárním přednáškám na významná setkání (zvoucí hradivá všechny náklady), počty studentů domácích i zahraničních, kteří se ucházejí o postdoktorandské pobyty v hodnocené laboratoři, to vše je třeba brát v úvahu. Na bodové hodnocení Rady se snesla oprávněná kritika z mnoha stran. Nedojde-li k zásadní změně zdejšího systému, zůstane patrně bez odezvy.

Nejen v demokraciích, ale i v režimech odpudivé povahy, záleží-li jim na úrovni provozované vědy, významné osobnosti výkonné a často i zákonodárné moci spolupracují s vynikajícími učiteli. Takové samozřejmě nemůže ani v nejmenším nahradit ten, který není vynikajícím představitelem vědy, je to však známý politika, případně jeho kamarád. Inspiraci o zdravých poměrech lze hledat ve všech fungujících zemích. Zvláště

poučné v tomto (a nejen v tomto) směru jsou poměry např. na Tchaj-wanu, v USA, Izraeli, SRN, Irsku a Finsku. Ale též v mnoha dalších zemích. U nás tomu tak jako v těchto zemích není.

Letité trampoty Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy jsou známy. V této souvislosti zarámujeme je ostudnými událostmi s čerpáním prostředků na vědu z evropských fondů, ději spjatými s fakultními nemocnicemi a historií s Bílou knihou. Vše stálo mnoho peněz a bylo to spojeno s mnoha ztrátami. Budou-li i v budoucnosti rozhodovat lidé trpící pocitem, že to či ono umějí, toliko lidé uzurpující kus moci, budou-li i nadále mít ve školství rozhodující slovo administrátoři nemající těsný kontakt s prvotřídními učiteli a budou-li činit pokusy o reformu vysokého školství bez klíčové role elitních reprezentantů těchto škol, bude i nadále zle.

Rada vlády v tradiční sestavě se neosvědčuje už mnoho let. Bylo by pošetilé myslet si, že ji lze napravit drobnými úpravami. Možnost je jediná: Radu rozpustit a vytvořit novou z výkvetu zdejšího badatelství, v duchu zásad druhého odstavce tohoto článku.

Upřímně řečeno udivuje mne, že si vědecká komunita vysokých škol, Akademie věd ČR a učiteli soustředění v Učené společnosti ČR nevyntili takovou změnu již před lety.

LITERATURA

- [1] R. Zahradník (spolu s B. Šléglovou, M. Zahradníkovou a R. Žohovou): *Laboratorní deník*. Academia, Praha 2008, především v kap. 15; nebo předesešlá verze, kterou vydal Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, Praha 2007.
- [2] R. Zahradník: „O vysokých školách a vědě (Svět a provincie)“, *Chem. Listy* **102**, 67 (2008).
- [3] Většina materiálů vypracovaných OSOV ČFS JČMF je dostupná z WWW na <http://cms.jcmf.cz/osov/>; v tomto časopise bylo již dříve pojednáno také o aktivitách Odborné skupiny pedagogické fyziky ČFS JČMF, viz B. Velický: „Aktuální problémy hodnocení výzkumu. Seminář OSPF ČFS JČMF“, *Čs. čas. fyz.* **58**, 109 (2008).

Světelný milník zasazený před vstupem do DESY v Hamburku, obrovského badatelského centra Helmholtzovy společnosti (v prvním letošním čísle časopisu čtenář nahlédne, že v jejím ústavu v Jülichu pracuje laureát Nobelovy ceny za fyziku 2007 Peter Grünberg), která je veřejnosti méně známou, ale neméně významnou sesterskou organizací Společnosti Maxe Plancka (i ta má svého čerstvého nositele Nobelovy ceny za chemii 2007 – Gerharda Ertla). Nápis na milníku ukazuje, že na jednom místě jsou zde soustředěny a provázány instituce různého původu a způsobu financování – od univerzitních kateder (zde fyzikální ústavy Universität Hamburg) až po centra užitéch věd (zde detašované pracoviště GKSS, Geesthacht). V úspěšných zemích je totiž budování výzkumné a vývojové základny otázkou postupného vývoje, všeobecně sdílené jasné koncepce, dlouhodobého trpělivého vyjednávání a hlavně budování vazeb mezi různorodými institucemi na bázi společné sdílených zájmů, samozřejmě při důsledném uplatnění tzv. win-win strategie.

Hlavní budova Eidgenössische Technische Hochschule (ETH) v Curychu. Bylo by velmi žádoucí, aby tuzemské instituce energicky a vytrvale postupovaly cestou směřující ke standardům světových vědecko-pedagogických center, jakým je právě ETH. Kroky, které podnikla Rada, tomu ovšem naprosto zásadním způsobem brání.